

leads to the restriction of social contacts and brings about changes of life status. Therefore the reduction of volitional activity is observed, as well as restriction of the sphere of interests, languor, apathy, inability to goal-directed activity caused by the decrease of labor efficiency.

As a result of analysis it is noted that a somatic disease in some cases is a reason of the psychic disorder, which, in turn, can be considered as a reason of insanity if any unlawful act is committed by a person. It is suggested that within the framework of insanity, while determining the medical criterion, the only reason should be mentioned – a mental disorder. This conclusion confirms not only a historically established approach of the lawyers of different legal systems to the problem of insanity, but also the uniqueness of the nature of the mental disorder, which unlike other psycho physiological disorders can not only limit intellectual and volitional abilities of a person in the process of crime committing, but it can also deprive him (her) of these abilities.

Key words: *insanity, medical criterion, somatic diseases, mental disorder, psychiatry.*

УДК 243.3/7

Г.М. Зеленов

АНАЛІЗ ЧЕРГОВИХ ЗМІН СПЕЦІАЛЬНИХ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ОКРЕМИХ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті проаналізовано чергові зміни спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів і їх вплив на діяльність ОВС та інших правоохоронних органів у боротьбі з корупцією.

Ключові слова: *корупція, корупційний злочин, службова особа, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, неправомірна вигода.*

Постановка проблеми. 18 квітня 2013 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» (далі – Закон від 18 квітня 2013 року). Його автори необхідність прийняття цього Закону обґрунтували тим, що реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним, а окремі його положення повною мірою не відповідають світовим антикорупційним стандартам, передбаченим Конвенцією ООН проти корупції, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією, Додатковим протоколом до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також рекомендаціям Групи держав Ради Європи проти корупції (далі – GRECO) та інших міжнародних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, у науковій літературі це питання дотепер не знайшло достатнього висвітлення, тому виникла нагальна потреба розглянути, наскільки вдало черговий раз удосконалено вітчизняне антикорупційне законодавство.

Формування цілей. Метою статті є аналіз чергових змін спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів і їх вплив на діяльність ОВС та інших правоохоронних органів у боротьбі з корупцією.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів, GRECO рекомендувала переглянути автоматичне й обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які скоїли активне хабарництво та заявили про це до правоохоронних органів. Тому, на відміну від попередніх редакцій відповідних норм у ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4, ч. 6 ст. 369, а також ч. 5 ст. 354 Кримінального кодексу України (далі – КК) було передбачено не дві, а одну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди. Ця підстава поєднувала в собі дві обов'язкові умови: 1) якщо стосовно особи були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди; 2) якщо після пропонування, обіцянки чи надання неправомірної вигоди особою до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, відповідному органу.

До набрання чинності Законом від 18 квітня 2013 року вимагання хабара визнавалось однією із самостійних підстав обов'язкового звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності (ч. 6 ст. 369 КК). Ця заохочувальна норма, урахувавши вимушеність поведінки хабародавця, сприяла викриттю злісних злочинців – хабароодержувачів, які застосовують психологічний тиск. Також мотиви, що спонукали особу добровільно заявити про пропозицію або давання нею хабара (неправомірної вигоди), могли бути різними (страх перед покаранням, помста, заздрість, незадоволення тим, що служба особа не виконала обіцяне, бажання викрити хабарника тощо). Після ухвалення Закону від 18 квітня 2013 року ситуація змінилась, і оцінити це було однозначно непросто.

З одного боку, розглядувані законодавчі новели мали сприяти зменшенню кількості зловживань заохочувальними кримінально-правовими приписами. Наприклад, раніше фізична особа, яка спровокувала одержання хабара службовою особою, скориставшись ч. 6 ст. 369 КК, могла уникнути кримінальної відповідальності. Після внесених змін вона такої можливості була позбавлена. З іншого боку, підстави звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності, передбачені попередніми редакціями ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4 і ч. 6 ст. 369 КК, були покликані стимулювати суспільно корисну поведінку осіб, які порушили кримінальний закон, і спрямовувалися на те, щоб розірвати кругову поруку, яка об'єднує учасників корупційних злочинів. Позитивний посткримінальний вчинок, передбачений цими нормами, ураховував прихований та узгоджувальний характер

правопорушень, що охоплюються поняттям корупції. Так, хабар зазвичай не тягне за собою скарг, оскільки обидві винні сторони отримують вигоду від такої незаконної угоди. І лише у випадку вимагання хабара або виконання/невиконання службовою особою (особою, яка надає публічні послуги) обумовлених хабаром діянь по службі можна було розраховувати на ініціативу в боротьбі з хабарництвом саме з боку хабародавця.

Так, особа 1 визнала свою провину в тому, що вона на початку березня 2013 року з метою перерахунку пенсії свого чоловіка та отримання більших щомісячних пенсійних виплат, звернулася за допомогою до особи 4, яка повідомила останню про наявність у неї можливості домовитися з посадовими особами Пенсійного Фонду України в Гірницькому районі м. Макіївки, та переконала особу 1 в тому, що без надання неправомірної вигоди цим посадовим особам не можливо оформлення необхідних документів та перерахування пенсійних виплат, призначених чоловіку особи 1. При цьому особа 4 визначила суму – 10400 грн., необхідну для надання неправомірної вигоди. Особа 1, будучи впевненою, що ці грошові кошти призначені для передачі як неправомірна вигода посадовим особам пенсійного фонду за оформлення необхідних документів на перерахунок та підвищення пенсійних виплат своєму чоловікові, цього ж дня передала особі 4 обумовлену грошову суму. Через деякий час особа 1 зрозуміла, що перерахунок пенсії її чоловікові не здійснюється, гроші особа 4 нікому не передавала, тому особа 1 стала вимагати від особи 4 повернення переданих їй грошових коштів. Остання відмовилася повернути гроші. Тоді особа 1 звернулася до Гірницького РВ із заявою, у якій повідомила про вчинений нею злочин [1].

В інших випадках, щоб змусити хабародавця співпрацювати, необхідно було надати йому певні юридичні гарантії. Ні для кого не є секретом, що розкриття фактів кримінально караної корупції в більшості випадків можливе лише за умови співпраці з правоохоронними органами однієї зі сторін злочинної угоди. Заохочувальні норми в редакції Закону від 13 квітня 2014 року створювали умови, за яких розірвати кругову поруку, що об'єднує учасників корупційних злочинів, стало складніше. Навіть у випадку вимагання неправомірної вигоди особа, яка її надала, грічі мала подумати, чи заявляти про це в правоохоронні органи, оскільки якщо факт вимагання не буде доведено в процесі розслідування, її, крім того, хто вимагав неправомірну вигоду, також буде притягнуто до кримінальної відповідальності.

Заохочувальні норми в редакції Закону від 13 квітня 2014 р. ускладнюють роботу правоохоронних органів у боротьбі з корупцією, оскільки значно складніше забезпечити звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які співпрацюють із цими органами. Наприклад, правоохоронці направлять фізичну особу на зустріч зі службовою особою, щодо якої є інформація про те, що вона одержує неправомірну вигоду, з метою з'ясувати, чи буде службова особа вимагати гаку вигоду. Під час зустрічі службова особа запропонує (а не вимагатиме) надати їй неправомірну вигоду для прискорення вирішен-

ня справи, а фізична особа погодиться на це. Або, навпаки, фізична особа, крім легального платежу, сплатить службовій особі певну незаконну винагороду, після чого повідомить про всі обставини зустрічі співробітникам правоохоронного органу. Схиляємося до думки про те, що в змодельованих і подібних ситуаціях фізична особа підлягала кримінальній відповідальності за пропозицію або надання неправомірної вигоди.

Можливо керуючись цими міркуваннями, а можливо й іншими, (з'ясувати це не вдалося, оскільки на сайті ВРУ відсутня пояснювальна записка до проекту Закону від 30 січня 2015 року № 1660-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро та Національного агентства з питань запобігання корупції») законодавець змінив спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів. ВРУ 12 лютого 2015 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» (далі – Закон від 12 лютого 2015 року). Цим Законом було змінено підставу звільнення від кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди, а також обмежено застосування цієї заохочувальної кримінально-правової норми залежно від адресата неправомірної вигоди. Розглянемо це детальніше.

На відміну від попередньої редакції, інститут звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК було закріплено в одній кримінально-правовій нормі – ч. 5 ст. 354 КК. Відповідно до цієї статті особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди за наявності таких умов: 1) якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди особа добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру; 2) винна особа зробила таку заяву до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру; 3) винна особа активно сприяла розкриттю злочину, учиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку.

Поряд із цим ч. 5 ст. 354 КК містить обмеження щодо її застосування, відповідно до якого звільнення від кримінальної відповідальності не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені стосовно осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 КК.

Порівняння інституту звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів у редакції Закону від 13 квітня 2014 року та редакції Закону від 12 лютого 2015 року дозволяє дійти

декількох висновків. По-перше, аналізований інститут у редакції Закону від 12 лютого 2015 року було позбавлено головного недоліку, який не дозволяв особам, щодо яких не мало місце вимагання неправомірної вигоди, у повній мірі співпрацювати з правоохоронними органами.

По-друге, аналізований інститут, попри внесені зміни, на нашу думку, також викликає низку зауважень. Перше з них полягає в тому, що винна особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона зробила заяву про вчинений злочин до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру. Можна змоделювати таку ситуацію. Винна особа запропонувала неправомірну вигоду службовій особі відносно якої вже певний час здійснюються негласні слідчі (розшукові) дії, наприклад, відео та аудіо спостереження. Після цього особа, яка запропонувала неправомірну вигоду, звертається до правоохоронного органу, упевнена в тому, що вона перша зробила заяву про вчинений нею злочин. Уважаємо, що в цьому та подібних випадках особа не може розраховувати на звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК.

Подальше зауваження виникає у зв'язку з обмеженням кола осіб, щодо яких може бути застосована аналізована заохочувальна норма. Не зрозуміло чому не підлягає застосуванню ч. 5 ст. 354 КК, якщо адресатом пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди є суб'єкти злочину, передбачені ч. 4 ст. 18 КК, а саме: посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, зокрема, присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, у тому числі для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді й посадові особи міжнародних судів. Можливо тому, що обіцяючи, пропонуючи або надаючи неправомірну вигоду такому адресатові винна особа не тільки вчинює злочин у сфері службової діяльності, але й завдає шкоди авторитету держави. А можливо тому, що в Україні не зацікавлені у співробітництві з громадянами, які вчинюють подібні злочини та можуть своєю співпрацею з правоохоронними органами створити галас на міжнародній арені.

Згідно з новою редакцією ч. 5 ст. 354 КК тепер не має значення чи мало місце стосовно особи, яка обіцяє, пропонує або надає неправомірну вигоду, її вимагання. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів, у попередніх редакціях, урахо-

вував цю ознаку як альтернативну, а в подальшому – як обов'язкову умову звільнення від кримінальної відповідальності.

Виключаючи таку ознаку, як вимагання неправомірної вигоди з кола обов'язкових ознак, що враховуються при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, законодавець, приймаючи Закон від 12 лютого 2015 року, цілком прогнозовано не усунув недоліки в дефініції цього поняття. Згідно з п. 3 примітки до ст. 354 КК у ст. ст. 354, 368, 368-3 та 368-4 КК під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Із наведеного визначення, якщо глумачити його буквально, впливає, що особа, яка під впливом вимагання лише запропонувала або пообіцяла неправомірну вигоду, але ще її не надала, не може розраховувати на звільнення від кримінальної відповідальності, передбачене відповідною статтею КК, адже в цьому випадку відсутнє як таке вимагання неправомірної вигоди. Водночас у ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4 і ч. 6 ст. 369 КК йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка не лише надала неправомірну вигоду, а й пропонувала чи обіцяла її.

Укажемо й на недоречність вживання в ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4 і ч. 6 ст. 369 КК словосполучення «дії щодо вимагання неправомірної вигоди», оскільки так звана завуальована форма вимагання (умисне створення відповідним суб'єктом умов, за яких особа вимушена дати йому неправомірну вигоду) може реалізовуватися і шляхом бездіяльності. Не заявляючи відкрито жодних погроз, винна особа може тривалий час умисно не виконувати ті чи інші дії, які вона реально може чи повинна здійснити по службі і в яких зацікавлена інша особа. Наприклад, відповідна службова особа не ставить на облік громадянина, який потребує поліпшення житлових умов, не приймає на роботу особу, яка має право на це за своєю підготовкою і освітою, не виділяє земельної ділянки, на одержання якої громадянин має право, не видає дозвіл на певний вид підприємницької діяльності за відсутності в законі заборони на таку діяльність.

Застосовуючи спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, не слід забувати й про зворотню дію кримінального закону в часі (ст. 58 Конституції України, ст. 5 КК). Це означає, що особи, які вчинили злочини, відповідальність за які передбачена ст. 368-3, 368-4, 369 КК, до прийняття Закону від 18 квітня 2013 року, мають бути звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 368-3, ч. 5

ст. 368-4 і ч. 6 ст. 369 КК у їх попередній редакції. Поряд із цим, особи, які вчинили злочини після прийняття Закону від 18 квітня 2013 року, але до прийняття Закону від 12 лютого 2015 року підлягають звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК у редакції Закону від 12 лютого 2015 року. Винятком є лише обмеження щодо застосування цієї кримінально-правової норми, якщо адресатом неправомірної вигоди виступають службові особи, передбачені в ч. 4 ст. 18 КК. У цьому випадку, за наявності всіх умов, застосуванню підлягає ч. 5 ст. 354 КК у редакції Закону від 18 квітня 2013 року.

Висновки. На підставі всього вищезазначеного доходимо висновку, що чергова зміна спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів, напевно, лише частково сприятиме протидії корупції з боку ОВС та інших правоохоронних органів.

Використані джерела:

1. Ухвала Гірницького районного суду м. Макіївки Донецької області в справі № 1-кп/267/303/14 за 2014 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38580804>.

Zelenov G.M. Analysis of changes in specific types of exemption from criminal liability for certain corruption offenses

В статье проанализированы очередные изменения специальных видов освобождения от уголовной ответственности за совершение отдельных коррупционных преступлений и их влияние на деятельность ОВД и иных правоохранительных органов в борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: *коррупция, коррупционное преступление, должностное лицо, специальные виды освобождения от уголовной ответственности, неправомерная выгода.*

Zelenov G.M. Analysis of changes in specific types of exemption from criminal liability for certain corruption offenses

The article analyzes changes special exemptions from criminal liability for the individual committing corruption crimes and their impact on the activities of the police Department and other law enforcement agencies in the fight against corruption.

After analyzing special types of release from criminal liability for the individual committing corruption crimes GRECO recommended a review of automatic and mandatory exemption from criminal liability of the perpetrators of active bribery and reported this to the police. The implementation of this recommendation on April 18, 2013 was adopted the Law of Ukraine «On amendments to some legislative acts of Ukraine on bringing national legislation into conformity with the standards of the Criminal Convention against corruption». This Act provided not two,

but one ground of exemption from criminal liability for the offer, promise or giving undue advantage. This Foundation combines two necessary conditions: if against a person were committed acts against extortion undue advantage; if, after the offer, promise or provide improper benefits to message her on suspicion of the Commission of the crime voluntarily said about what happened, to the relevant authority.

No sooner had scientists to comprehend and analyze the appropriate changes special exemptions from criminal liability for the individual committing corruption crimes, and practitioners to develop a single practical application of relevant criminal law, as analyzed, the Institute has undergone another change. It happened in connection with the adoption on 12 February 2015 of the law of Ukraine «On amendments to some legislative acts of Ukraine on ensuring activity of the National anti-corruption Bureau of Ukraine and the National Agency for prevention of corruption».

This Act amended the basis of exemption from criminal liability for the offer, promise or giving undue advantage, and also limited the application of this incentive criminal legal norms depending on the recipient's improper benefits.

Key words: *corruption, corruption crime, official, special kinds of discharge from criminal liability, undue advantage.*

УДК 347.965

С.О. Іваницький

ТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ПОБУДОВИ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У статті здійснено наукове дослідження територіальності як принципу побудови адвокатури в Україні та світі. Доведено, що територіальність як принцип організації адвокатури утворена сукупністю правових положень, що визначають адміністративно-територіальний устрій країни основою побудови й просторових меж функціонування адвокатури. Розглянуто два основні аспекти територіальності: а) конструювання моделі адвокатури на підставі існуючих меж адміністративно-територіальних одиниць, а не інших критеріїв (судового устрою, національної чи мовної належності тощо); б) локалізація просторових меж функціонування адвокатів у межах певного регіону. Розкрито зміст засади локалізації, що полягає в обмеженні сфери професійної практики адвоката територіальною юрисдикцією суду або регіональної професійної організації, де зареєстрований адвокат. Визначено недоцільність застосування локалізації як територіально обмежувальної вимоги в процесі розбудови української адвокатури.

Ключові слова: *територія, територіальність, принцип, адвокатура, локалізація, організація, юрисдикція.*

Постановка проблеми. В Україні відбувається реформа правової системи країни, зокрема й такого її невід'ємного елемента, як адвокатура. Правильна побудова «адвокатського будинку» є запорукою ефективної реалізації його «мешканцями» своїх відповідальних і складних обов'язків.